

המב"ם והשתנות "דרך המלחמה" של צה"ל - סא"ל (מיל') דוד סימן טוב ואל"מ (מיל') דוד שטרנברג

סא"ל (מיל') דוד סימן טוב, שרת באמ"ן במכון לחקר המודיעין, הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי וסגן ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז למורשת המודיעין. אל"מ (מיל') דוד שטרנברג, לשעבר ראש מחלקת הבקרה באמ"ן.

המאמר פורסם לראשונה במאי 2022.

תקציר המערכת

מהי דרך המלחמה המודרנית של צה"ל? במהלך העשורים האחרונים התבססה בצה"ל דרך מלחמה חדשה, המערכה בין המערכות (המב"מ), במסגרתה לאגף המודיעין תפקיד חשוב, באספקת מודיעין מאפשר לקיומה, ובגיבוש יעדיה, דרכי פעולתה והערכת הישגיה. המאמר מציג ניתוח היסטורי של התפתחות המב"מ ובוחר באופן ביקורתי את האופן בו המב"מ הוביל לשינוי דרכי החשיבה והפעולה הצה"ליים, לרבות האם וכיצד פגע המב"מ במעמד אמ"ן כמעריך לאומי ומה המשמעות של דחיקת העיסוק הצה"לי במלחמה לטובת המב"מ. כותבי המאמר טוענים שההקשר הגאו-פוליטי והצבאי החדש בו מצה"ל מצוי, העימות האזורי עם איראן, ישמר את המב"מ כדרך המלחמה של צה"ל בעתיד הקרוב, כמענה הצבאי המרכזי שבידי מדינת ישראל לאיומים המרחוקים מגבולותיה.

מבוא

בעשורים האחרונים הפכה המערכה בין המלחמות (להלן המב"ם) לדפוס פעולה מרכזי בהתמודדות הצבאית של ישראל עם אתגריה הביטחוניים, ובפרט ההתמודדות נגד איראן בזירה הצפונית. דפוס פעולה זה מוסיף להגדרות המקובלת של מצבי השח"מ (שגרה, חירום מלחמה) רכיב של יוזמה ועיצוב בשגרה. בנוסף, המב"ם מאתגרת את תפקיד אמ"ן כמעריך לאומי, האמון בראש ובראשונה על מתן התרעה למלחמה.

מאמר זה יבחן את התפתחות המב"מ בצה"ל משורשיה הרעיוניים באמ"ן כ"מערכת חשאית-חסויה" ועד להפיכתה בעת הנוכחית לדפוס פעולה מרכזי של צה"ל, או במילים אחרות ל"דרך המלחמה" ("Way of war") של צה"ל. דגש מיוחד יינתן לדיון אודות המתחים שנוצרו בצה"ל בעקבות עלייתה של המב"ם¹. ייחודיותו של מאמר זה ביחס למאמרים נוספים שנכתבו על נושא המב"מ², בכך שהוא נשען על מסמכים פנימיים וכן מבוסס על ראיונות עם מפקדים באמ"ן, בצה"ל ובקהילת המודיעין ושהוא מגלם את עיקרי התובנות מספר רחב יותר בנושא.

על אף שהמאמר מתבסס על ספר שנכתב באמ"ן (פורסם בצה"ל, מערכת בקרה והמל"ן 2020), הרי שמבין שורותיו עולה בבירור כי המב"ם שינתה ומשנה את צה"ל כולו, תפיסתית ארגונית ומבצעית, ובהמשך מוסיפה רכיב חיוני לתפיסת הביטחון של ישראל. מעבר לכך, בעוד שיש טענות לפיהן המב"ם הייתה תולדה של צירוף נסיבות ייחודי או של תקופה היסטורית המגיעה לסיומה, הרי שדווקא עתה, כאשר האתגר המרכזי בפנינו ניצבת ישראל הוא ההתמודדות עם איראן, מצטיירת המב"ם כדפוס פעולה צבאי המועיל במסגרת "התחרות האסטרטגית" בין המדינות.

חלקו הראשון של המאמר סוקר את התפתחותה הארגונית והתפיסתית של המב"ם. מסר מרכזי שיובלט בחלק זה הוא **שבעוד ששורשי דפוס הפעולה בה טמונים בהתפתחויות תפיסתיות בעיקר**

¹ חשוב לציין כי התפתחות רעיון המב"ם התרחשה בסמוך להתפתחויות של רעיונות דומים בארגוני קהילת המודיעין (במיוחד במוסד), אשר מבחינתם לא מדובר בשינוי עמוק אלא בהמשכיות של ארגוני סיכול שתכליתם להשפיע על המציאות ולמנוע היווצרות איומים.

² דוגמאות למאמרים נוספים שנכתבו על המב"ם: פרייזלר-סווירי, דנה ואלון ניצן (2019). "המערכה שבין המלחמות – ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב", **בין הקטבים**, 22-23; גלילי רווח (2019). "המב"ם והמאמץ הנעלם", **בין הקטבים**, 22-23; פרייזלר-סווירי, דנה (2021). "המב"מ כביטוי לתחרות אסטרטגית האזורית בין ישראל לבין איראן", **בין הקטבים**, 35; ברוך, איתי (2019). "נקודת השיא להצלחה", **מבט על** INSS, 1124; ידלין עמוס ואוריון, אסף (2019). "המערכה בין המלחמות – מהר יותר גבוה יותר חזק יותר", **מבט על** INSS, 1209.

באמ"ן, הפיכתה של המב"ם לדפוס הפעולה המרכזי בצה"ל הינה בראש ובראשונה תולדה של ההשתנות ההיסטורית בסביבתה של ישראל. שינויים אלה, שבמרכזם מלחמת האזרחים בסוריה ועד להסכמי אברהם, אפשרו את הפיכת הרעיונות בדבר "מערכה חשאית-חסויה" לדרך המלחמה החדשה של צה"ל. חלקו השני של המאמר דן בהשפעת המב"ם על צה"ל ומבליט מספר מתחים מכוננים שנוצרו כתוצאה מכך, בעיקר ביחס שבין המב"ם לבין המלחמה. מתחים אלה ממשיכים ללוות את העשייה הצה"לית גם כיום. חלקו האחרון של המאמר מסתכל קדימה ובכלל זאת דן בשאלת עתידה של המב"ם.

חלק א' – ההתפתחות הארגונית והתפיסתית של המב"ם

תקופה ראשונה 2003-2013 - ממודיעין להתרעה למערכות חשאיות וחסויות

שורשי העיסוק במערכות חשאיות בצה"ל הופיעו כבר באמצע שנות ה-50, אז עלה באמ"ן רעיון של "מודיעין מבצעי", שעיקרו שינוי המיקוד של העשייה המודיעינית מתחום ההערכה בלבד לשילוב של פעולות חבלה, ל"פ, השפעה כלכלית וחתרנות מדינית, שנועדו לערער יציבות במדינות ערב וביניהן. אולם, בהעדר מסגרת ארגונית רלוונטית וכן בהעדר תפיסה מערכתית כוללת, וייתכן שגם בהעדר הקשר אסטרטגי רלוונטי, העשייה בפועל הייתה מועטה וגוועה לאחר מספר שנים. מתקופה זו זכורים בעיקר הדי "הפרשה" במצרים, שרק הדגישו את חוסר הבשלות של הרעיון. בשנות השישים אמ"ן הפך את ההתרעה למשימת הליבה שלו ואת יכולותיו המבצעיות השקיע בהשגתה. הפעולה החשאית והסיכולית נותרה נחלת המוסד והשב"כ.

שינוי בתפיסה ובמסוגלות של אמ"ן בתחום החל רק מספר עשורים לאחר מכן, בתחילת שנות ה-2000. בשורשי התפיסה עמדו פעילויות בממד החשאי שנבעו, בין השאר, מהיכולת של אמ"ן להבקיע את "חומות ההגנה" של היריב, באמצעות פעולה בתווך החשאי, שנבעו מצרכיו האיסופיים כמעריך הלאומי. בצידן עמדה ההיכרות האינטימית עם האויב והחיכוך התמידי אתו, שאפשרו לאתר הזדמנויות ודרכי פעולה לשיבוש ולסיכול. ההבנות הללו בדבר ההזדמנויות ודרכי הפעולה החדשות עבור אמ"ן החלו לנבט במסגרת תהליך אסטרטגי שבוצע באמ"ן בראשית שנות ה-2000, תהליך "הרעיון המכוון" (2003-2005), בהובלת ראש אמ"ן דאז, האלוף (מיל') אהרון זאבי (פרקש). התהליך הוביל למספר הבנות מפתח, ובראשן לגיבוש רעיון "המערכה החשאית", שהוגדרה כ"מסגרת תפיסתית היוצרת קשר הגיוני בין יעדים אסטרטגיים למבצעים". התהליך התבסס על בחינה מחדש של תפקידו של אמ"ן נוכח שינויים כגון ירידת מקומה של ההתרעה למלחמה כמושג מסדר ומכוון של המודיעין והתפתחות יכולות מבצעיות חדשות, בדגש על הופעת המרחב הקיברנטי כפוטנציאל אופרטיבי חדש.

בתקופה זו אמ"ן גיבש לעצמו גישה אינטלקטואלית חדשה למעשה המודיעיני. זו עברה דרך אימוץ של פרשנות מרחיבה באשר לשאלה כיצד על אמ"ן, כממסד ביטחוני, לדון בזהותו, בסביבה ובדפוס הפעולה שלו. השיח הזה יצר שורת הבחנות ומושגים חשובים וחדשים, כגון "חשיפה אסטרטגית", "מהלומה קיברנטית", "מדיום חשאי", "מרחב הכחשה" ו"פעולה חסויה". נכסים רעיוניים אלה פותחו במסגרת סדנאות, תרגילים וקורסים בהשתתפות מפקדים באמ"ן ובצה"ל, ושבם המל"ן (המכון לחקר המודיעין באמ"ן) מילא תפקיד מפתח. לשון אחר, גם אם באותן השנים לא חלה עדיין תמורה דרמטית בתפיסת הפעלת הכוח המרכזית בצבא, הרי שכשאותו "מפץ" הגיע (ויתואר להלן) הוא נחת על תשתית תפיסתית וארגונית אמ"נית שאפשרה את התפתחותו. השינוי התפיסתי בא לידי ביטוי במספר ציוני דרך ממשיים, שהובילו לכך שתפיסת המב"ם - או כפי שכונתה אז "לוחמה חשאית-חסויה" - החלה להכות שורש בשיח המטכ"לי. אלה כללו ניסיונות לעצב מערכות ולפתח מגוון כלים ומאמצים מבצעיים שהוכיחו את עצמם מול מגוון אויבים, בתחומי ההשחרה והחשיפה המודיעינית, לתכליות שונות - מדינית, הלוחמה הכלכלית וראשיתה של לוחמת הסייבר.

מלחמת לבנון השנייה ב-2006 קטעה את תהליך ההשתנות באמ"ן, כחלק ממגמה רחבה יותר של "חזרה ליסודות" בצה"ל. מפקדים באמ"ן הביעו ספקנות באשר לרעיון המערכה החשאית-חסויה לנוכח הצלחות מוגבלות וחשש מאובדן נכסים מודיעיניים. חשוב מכך, אמ"ן תרגם את תחושת המשבר שאחזה בו לאחר המלחמה להתמקדות בתחום המוכנות לחירום ובצורך בהקמת "מפעל מטרות", נוכח העדר שילוביות בתוך אמ"ן ומול הכוחות הלוחמים. העשייה של חטיבת ההפעלה, שקמה לאחר המלחמה וכחלק ממסקנותיה, התמקדה סביב סוגיות אלה, וכן בתחום שיפור וסנכרון יכולות האיסוף. כך, עד לתחילת העשור הבא, נותר רעיון המערכה החשאית-חסויה בשולי החשיבה והעשייה של אמ"ן ושל צה"ל ככלל, גם אם הוא אומץ חלקית על ידי המטכ"ל (צוות לוחמה חסויה באמ"צ) ושולב לראשונה בתר"ש 2011 (תר"ש לוחמה חסויה).

תקופה שנייה - המב"מ מתבססת כדפוס הפעולה המרכזי של צה"ל בזירה הצפונית

המב"מ קרמה עור וגידים בפועל בראשית שנת 2013, עם פתיחתה של המערכה הצבאית נגד התעצמות חזבאללה והתבססות איראן בזירה הצפונית, ולצד ההתפתחויות האזרחיות-פנימיות בסוריה, שנודעו בשם "תופסים גלים". ממעוף ציפור, ניתן לאמוד שלושה שלבים בהתפתחות המב"מ לאורך התקופה, כאשר המעצב המרכזי של כל אחת מהתקופות, והמבחין העיקרי ביניהן, הוא ההשתנות המשמעותית בסביבת הפעולה של צה"ל:

- שלב א' - בחלוף שנתיים מאז פרוץ מלחמת האזרחים, מדינת ישראל זיהתה את הצורך להתמודד עם הפיכתה של סוריה למרחב המשמש להתעצמות מואצת של חזבאללה באמל"ח איכותי. ברקע לכך - היחלשות המשילות במרחב הסורי, והבנה כי למשטר בדמשק, הנתון במאבק דמים על הישרדותו, יש מרחב הכלה גדול לפעולות ישראליות; מודיעין איכותי, שאמ"ן ידע לספק ושהצביע על הזדמנויות קונקרטיות לפעולה, בדמות אחיזה בצירי העברת אמל"ח במרחב הסורי, לצד צורך מהותי-מבצעי של חיל האוויר למנוע העברת אמל"ח "מפר איזון", בדגש על מערכות הגנ"א וטילים מדויקים. מערכה זו יצרה תצורת פעולה חדשה: קינטית-חסויה. יצירה חדשה זו נשענה על מורשת, שכללה, בין השאר, את תקיפת הכור הסורי, והייתה שונה מרעיון המערכה החשאית והחסויה שפותח באמ"ן בעשור הקודם: חיל האוויר היה הגורם המבצעי המוביל במערכה זו, ויצר עם אמ"ן שילוב חדש של מודיעין מדויק ואש. בשנים הראשונות אמ"ן מילא בעיקר את תפקיד הקמ"ן במערכה וחיל האוויר הוגדר המוביל שלה.**
- שלב ב' - ב-2015, עם הפיכתה של סוריה לזירת מאבק בין מעצמתי ועליית דאע"ש, זיהתה ישראל את הצורך לבסס את המב"מ באופן רשמי כדפוס פעולה מרכזי, ובכלל זאת כמרכיב רשמי של אסטרטגית צה"ל. באותה שנה נוספה תכלית נוספת למב"מ - פעילות נגד דאע"ש, המשרתת גם את מעמדה ודימויה של ישראל בעיני שותפיה במערב ויוצרת נכסיות אסטרטגית.**
- שלב ג' - בשנת 2017 ישראל העריכה שאיראן רואה במלחמת האזרחים המתמשכת בסוריה הזדמנות להתבססות ארוכת טווח בה. על רקע זה, חלו צמד שינויים משמעותיים במב"מ – הראשון, המיקוד עבר למערכה שתכליתה מניעת ההתבססות האיראנית. התכלית החדשה הייתה שונה מתכליות קודמות משום שהיא הציבה את ישראל בעימות ישיר עם איראן, ובאופן המצריך מאפייני חשיבה ופעולה ייחודיים, במיוחד בשל הנוכחות המעצמתית בסוריה. השינוי השני הוא הפיכת אגף המודיעין למוביל המערכה תחת הרמטכ"ל, באופן אשר הצריך את האגף ל"שלם מערכת" - מקביעת תכליות המערכה ועד למימושן.**

שלוש תקופות המב"מ

חלק ב' - השתנות ארגונית ותפיסתית של צה"ל בעקבות המב"מ

התבססות המב"מ כדפוס עולה מרכזי של צה"ל בעשור האחרון חוללה שינויים מבצעיים, ארגוניים ותפיסתיים. מבחינה תפיסתית, צה"ל אימצה לאורך השנים דפוס פעולה של יוזמה והתמודדות עם איומים קיימים ומתהווים. יתרה מזאת, גישה זו נועדה לעצב מציאות עדיפה, במסגרתה הכוח הצבאי של ישראל משמש לצורך שיפור דימויה ומעמדה ולהשפיע על האזור. מבחינה ארגונית, תחת הובלת הרמטכ"ל כמפקד המב"מ, הפך אמ"ן, בהובלת חטיבת ההפעלה, למפקדה מרכזית המפעילה

כוח, גם אם עדיין באופן משני לחיל האוויר, אשר נותר ככוח הביצועי המרכזי. נכון לתחילת שנת 2019, הוביל אמ"ן כמחצית ממערכות המשנה במב"ם, וביתר מילא תפקיד מפתח. עמדה ייחודית זו, במסגרתה הקמ"ן הוא מחולל הפעילות ולא רק מעריך מודיעין, יצרה מרקם התנהלות רגיש, בעיקר מול השותף המרכזי לפעילות, זרוע האוויר, שהוא ארגון דומיננטי מאוד בצה"ל ושונה מאוד מבחינה תרבותית מאמ"ן.

בתוך אמ"ן, חל שינוי עמוק בתהליכי העבודה בשגרה לנוכח הצורך בתגובה מהירה; עוצבו ונוצרו הערכות מצב שוטפות, פורומים ייעודיים, שולחנות וצמ"מים מודיעיניים. קצב העשייה התקצר, והחשיבה, התכנון, ההפלה וניתוח דרכי הפעולה של האויב נעשו יעילים יותר. באמ"ן השתנה מאזן הכוחות הפנימי בין הגופים השונים, כאשר חטיבת ההפעלה הפכה בפועל את המב"ם למוקד עיסוקה, ועשתה זאת הן כגוף מטה מבצעי האחראי על כלל אמ"ן והן כגוף פוקד על יחידות, שהגדילו משמעותית את נפח הפעילות שלהן; חטיבת המחקר נדרשה לרכז מאמץ במודיעין מבצעי או בקמ"נות המודיעינית ולהציב את המב"ם במוקד עשייתה, גם על חשבון נושאים בעלי חשיבות רבה לא פחות, בדגש על המודיעין האסטרטגי-מדיני; השינוי ניכר גם בגופי האיסוף. לדוגמה ב-8200 הוקמו קב"ריות ייעודיות, צוותים חוצי מערכים בעבור המערכות השונות, עובי השותפויות (עם גורמי מחקר ומבצעים) אורגנו תחומי עשייה וכלים חדשים ונבנתה מוכנות לאירועים חריגים ומתפרצים.

ההשתנות בצה"ל ובכלל זאת באמ"ן יצרה מספר מתחים אשר מלווים את העשייה הצה"לית עד היום:

1. המב"ם כ"אבן משחזת" מבצעית או כ"אבן משקולת" על קשב וראייה אסטרטגיים?

מחד, יש הרואים במב"ם את "אבן המשחזת" ששיפרה את החיוניות ואת חדות החשיבה והפעולה של גופים שונים בצה"ל: המב"ם הביאה למימוש סוגיות ששנים עסקו בהן ללא פריצה: חיזוק אינטגרציה פנימית (בין-זרועית) וחיצונית עם גופים ביטחוניים נוספים; רב-תחומיות ככורח בעולם המודרני; חשיבה בתבניות מערכתיות וגמישות פעולה והשפעה ניכרת על המציאות. מאידך, עומדים אלה המעלים ספקות באשר להשפעתו האסטרטגית של המב"ם ומדגישים את הסיכונים הטמונים בפעולות מבצעיות ובשיפוט האפקטיביות שלהן. יתר על כן, הם טוענים כי המחיר העיקרי שצה"ל משלם, עקב כניסה לעולם של יוזמות אסטרטגיות ומבצעים למכביר, הוא פגיעה במודיעין האסטרטגי ובמודיעין למלחמה. העיסוק האינטנסיבי במב"ם מבכר את הדחוף על פני החשוב, יוצר הסטת כוח אדם (לכיוון המבצעים), העדר קשב ניהולי של ראשות הארגון ופוגם ביכולת הראייה הרחבה וההוליסטית של הבעיות תוך שהיא הופכת את ההסתכלות עליהן "דרך קשית".

2. היחס בין המב"ם למלחמה - מתחרים או משלימים?

בסוגיה זו נציין ארבע אסכולות שונות:

- הגישה הראשונה גורסת שאין עסקינן ב"מערכה שבין המלחמות" אלא במערכה מתמשכת. קרי, לא קיים פער תפיסתי בין מב"ם למלחמה. המב"ם הוא פעולה לשינוי מציאות, כלי המאפשר ניהוג של הפעולות כדי לא להגיע למלחמה, והמלחמה היא בעיקר העלאת העצימות של הפעולה – עניין שלפעמים מוגדר ומובן בדיעבד. התומכים בגישה זו טוענים שהמשמעות היא שאנו משקיעים מעט מדי ממשאבינו בהתמודדות המב"ם: אמל"ח, כוח אדם, אימונים וכסף. צה"ל ממשיך לבנות את כוחו באופן לא יעיל ולא מועיל, הממוקד בהכרעה או ניצחון במלחמה, שייתכן שמבחנה לא יגיע לפתחנו. במילים אחרות, לפי גישה זו המב"ם הוא המלחמה עצמה.

- הגישה השנייה רואה במב"ם ובמלחמה כמשלימים זה את זה. תפיסה זו איננה מאתגרת את הצורך המרכזי של הצבא להיות מוכן למלחמה, שהיא ודאי האתוס המכונן שלו, אך גורסת שהמב"ם מאגבר את המוכנות לחירום. לכן, היא טוענת שהעמדה של שני הדברים זה נגד זה יסודה בטעות. לפי גישה זו, נכונה ההשקעה במב"ם אבל בפרופורציה נכונה.

- הגישה השלישית רואה במב"ם "מסיטה מהמלחמה". היא מותחת ביקורת על המב"ם ורואה בה "בוטיק", ובכך גוזרת גזירה שווה בין המציאות היום לבין ההצטיינות בבטי"ש ובסיכולים הממוקדים באינתיפאדה השנייה, שהכשילו את מוכנות צה"ל למלחמת לבנון השנייה. המצדדים בעמדה זו רואים במב"ם עניין זמני הגוזל משאבים רבים מדי. הם

מתריעים על הסיכון שבאימוץ שגוי של מנגנוני התכנון וקבלת ההחלטות של המב"ם לתרחישי מלחמה. במילים אחרות, השקעה במב"ם בשנים האחרונות, בדגש על הפן המודיעיני, מהווה חריגה מפרופורציות והיא בעייתית לביטחון ישראל.

- לפי הגישה הרביעית המב"ם הוא "משחק באש", ולפיה העשייה הנוכחית משולה לגפרורים הנזרקים בכל הזירות – בתקווה שלא תהיה שריפה גדולה, אך עם מוכנות חלקית בלבד להתלקחות. בנוסף, יש הטוענים כי התוחלת של המב"ם נמוכה והיכולת להשפיע אסטרטגית באמצעות מספר נמוך יחסית של מבצעים מוטלת בספק. לפי גישה זו, השקעה במב"ם היא תקלה אסטרטגית ויש לחדול ממנה.

3. תצורת תפקוד רב-זירתית או "המלחמה" מול איראן?

סוגיה שלישית שאנו מעלים לדיון היא הפער בין אלה הרואים במב"ם מצב או תפקוד השורר במגוון זירות, בדמות בט"ש ביו"ש, מבצעים בעזה או תקיפות בסוריה – תפיסה המעוגנת היטב הן בהווה הצה"לית והן בכתובים – לבין אלה המשייכים את המב"ם להקשר מסוים מאוד, ההקשר האיראני, ורואים בסיפורים אחרים עניינים ש"הודבקו" אליו באופן שגוי. הטענה הרחבה בעניין זה היא שהמב"ם ניזון ומזין הקשר רחב יותר של תחרות אסטרטגית אזורית מול איראן ושלוחיה. במילים אחרות, זוהי מלחמה לכל דבר ועניין מול איראן. המאבק באיראן ובציר הוא "מערכת המערכות" הראשית, ולא עוד מערכה בתפיסת המב"ם.

לתובנה זו, בראייתנו, משמעויות באשר להפעלת הכוח ובניינו ולחיזוק הצורך הלאומי ביצירת מערכת קשרים הדוקה ומפותחת בין צה"ל למוסד. היא גם שמה את אמ"ן ואת המוסד (בסיוע גורמים נוספים) בתפקיד מובילי המערכה, כיוון שהבעיה מוגדרת בפרמטרים של עומק גאוגרפי, מערכת הגיונות וכלים מבצעיים הרחבים יותר מאזורי הנוחות הטבעיים של צה"ל. בנוסף, היא מחייבת להכניס לחשיבה תחומים נוספים, כמו התחום המדיני, ממד ההשפעה והסייבר ההגנתי, אשר להם השלכה על הדיאלוג האסטרטגי עם איראן.

סיכום ומבט קדימה - עתיד המב"ם

כבר לפני מספר שנים היו שגרסו כי עידן המב"ם תם. השינוי בהקשר האסטרטגי בסוריה (חזרת הריבונות והמשילות של משטר אסד, התנגשות אינטרסים עם רוסיה), כמו גם העלייה בתעוזה האיראנית וראשיתן של תגובות, גם אם בהקשרים הנוחים לאיראן כמו תחום הסייבר, לצד המעבר ההולך ומואץ מהתווך החשאי לתווך הגלוי, המצמצם את מרחב ההכחשה, הולכים וסוגרים את חלון ההזדמנויות ומביאים את האזור לסף המלחמה או הסלמה, או לחלופין אינם מועילים מבחינה אסטרטגית.

אנו רוצים לטעון כי המב"ם היא תפיסה שסביר שלא תיעלם מהנוף הצה"לי, הואיל ותפיסת המב"ם הפכה לרכיב מרכזי בתפיסת הביטחון ובאסטרטגיית צה"ל. מדובר גם בנכס למדיניות החוץ של ישראל: מול מעצמות, שחקנים אזוריים והקהילה הבינ"ל. יותר מכך, אימוץ הראייה שלפיה המב"ם הוא מאבק מתמשך מול איראן, רק מחזק את התפיסה כי הסוגייה רחוקה מלהסתיים. בהסתכלות מפוכחת יותר ניתן לטעון כי המב"ם הוא גם דפוס ששחקנים שונים רוצים בו – הן בצד הישראלי והן בצד האויב – משום שהוא מאפשר יצירת "שיווי משקל" במערכת. במובנים רבים זהו מרחב נוחות אסטרטגי – עימות מתוחם, נשלט ומנוהל יחסית, ומגרש שניתן להפעיל בו עוצמה והרתעה במחירים נמוכים. יתכן שזה גם הסיפור המודרני של תחרות מתמשכת ולא משברים גדולים; אף אחד אינו מעוניין במלחמה והמב"ם מהווה דגם של "מלחמה קרה" בין ישראל לאיראן או שלוחיה, ובראשם חזבאללה.

העניין המרכזי שעלה מההסתכלות על הציר ההיסטורי הוא שהמב"ם, כפי שהוא מוכר לנו היום, בעיקר קינטי ובמרחב הסורי, הוא אינו המשכי לרעיון המערכה החשאית כמרחב אפשרי לעימותים אסטרטגיים. בראייה קדימה, נדרש לפתח יכולות, תפיסות ושותפויות שיאפשרו לחזק מחדש את רעיון המערכה החשאית, ובפרט אל מול אתגר המעגל השני והשלישי העולה, דוגמת התארגנות שונה המשלבת בין גופים קהילתיים טוב יותר.

בנוסף, ההקשר האיראני משפיע על תפיסת גבולות המערכה ומחייב התגייסות לאומית. מול האתגרים הרחבים הצפויים לנו בעידן טכנולוגי, של תחרויות למידה ושל סביבה ואויב המשתנים במהירות. יש קושי לגייס משאבים נוספים, הגם שראוי לעשות זאת. דרך מרכזית לרתום כוחות

נוספים למשימות כוללת שותפויות קהילתיות ובינ"ל, פיתוח מתמיד של כלים ושיטות ייעודים, פיתוח תהליכי עבודה ותרבות ארגונית הכוללת פו"ש גמיש, גיבוש שיטות מדידה והגדרת הישג למערכה. ליחסיו של אמ"ן בצה"ל ועם שותפיו בקהילת המודיעין, השב"כ והמוסד, יש תפקיד מפתח בסלילת דרך זו. החסם המרכזי למהפכה בעניין זה יוסיף להיות עניינים מבניים, תפיסתיים, אנושיים וארגוניים כגון אגו, משאבים ואתוסים.

במבט קדימה, קיימות מספר שאלות שימשיכו ללוות את המב"ם בשנים הקרובות - האם וכיצד לאפשר לצה"ל לפעול במסגרת המב"ם במרחבים בהם האויב נהנה עד כה מ"מרחב חסינות" יחסי? כיצד ניתן להימנע מהסלמה בזירה הצפונית ובזירות נוספות? כיצד לפתח כלים שיאפשרו לישראל לפעול במסגרת המב"ם באופן חשאי? שאלה חשובה נוספת היא מה עשויה להיות השפעת הסכמי אברהם על המב"ם? האם מדובר בפוטנציאל להרחבתה ושכלולה, או האם יחסייה החדשים של ישראל עם מדינות המפרץ צפויים להטיל מערכת שיקולים מדינית וביטחונית חדשה, שעלולה להגביל את מרחב הפעולה שלה?